

Василь Королів-Старий

(Жмуток спогадів)

Одинадцятого грудня минув рік з того дня, коли смерть завдала нам удар, забираючи передчасно Василя Королева. Рік минає, а так мало за цей час почували ми про життя й працю цієї, з кожного погляду визначної людини, нічого не побачили із багатого спадщини, яку він нам залишив...

Я мала щастя належати до його друзів, листувалася з ним, можна сказати, до останньої хвилини його життя, тому хочу в перші роковини його смерті сплатити хоч частину долгу, що винна його пам'яті. Хай це буде квітка на його далеку могилу.

Знайомство з родиною письменників-мистців Королевих нав'язала я, як редактор „Жіночої Доля“. Обоє Королеви дуже прихильно й ласкаво віднеслися до цього часопису, стали його добрими дорадниками (у В. Королева з давніх часів був не абиякий досвід у цих справах), а далі й цінними, некорисливими співробітниками.

Бачилися ми тільки раз у житті і то коротко. Ще за моїх „сенаторських“ часів, відвідуючи Прагу й Подєбрарську академію, заскочила я на декілька годин в недалекій Мельнік, де жили панство Королеви. Мені й досі живо стоїть у пам'яті: сонячна, ясна літня днина; гарне, чисте старовинне містечко, а в ньому серед квітів і зелені — хатка й мале, але яке ж гарненьке господарство панства Королевих. В пам'яті мені сердечне привітання милых, гостинних господарів і прекрасно обладнана домівка цієї ідеально дбраної пари. Все в тій домівці було в українському стилі, роблене й прикрашене власними руками дбайливих про красу й стиль мистців-господарів: картини на стінах, мережання на рушниках, скатертях, хатні меблі, господарський посуд, все оригінальне, мистецьки виконане. Приємно було поглянути й на маленьке їх господарство: гурток гарних крілків з головним представником кролячого роду, улюбленцем пані Наталени, Вуханчиком, стадо расових курочок у зразковій хатці-курнику, запашний квітничок і грядка картопель, саджених для досвіду новим способом. Словом, до милых, незвичайно цікавих господарів, гармонійно пристосоване ціле їх оточення.

Належала я до тих вибраних, для яких у гостинній відкривався таємничий столик, що його верх був відкритий підписами визначних або милых господарям гостей. На цій останній основі поклада і я там своє ймення.

Війна, що принесла припинення нашого часопису й руйнування видавництва, не пірвала дружніх, довголітніх зв'язків редакторки з своїми цінними друзями-співробітниками. Опинившись по другому боці Сяну, даю про себе знати друзям у Мельніку і між нами наново навіязується жваве листування.

На моє перше привітання писав мені Василь Королев:

Чули ми, що Ви перебуваєте по цім боці в здоров'ї, й тишилися. Не писали, однак, бо нині такі часи, що не сприяють тривалості душевних та всяких зв'язків і, коли вчорашнього приятеля спитаєш сьогодні: „Як вам ведеться?“, можеш почути неласкаву відповідь: „А тобі яке діло до мене?“ Зрозуміло: tempo, нерви, ненормальна погода і т. і. — все виправдують. А все ж таки, мабуть, найліпше жити нині в „душевній Тебаїді“ — „оподаль від людей, газет і зібрань“, в товаристві крілика та старих книжок, що ми намагаємось доказати, аби комусь випадково не стати на дорозі. Питаєш, що робимо. Переважно обоє

малюємо й дуже мало пишемо. Те й друге — для заробітку й про чужих. Було б шкода, коли б гадали, що наші стончені сили ще можуть на щось придатись і нашим людям, але давно змінилися нашу ментальність і сьогодні вже не ласкаємо думок, які колись, з Вашої ласки, публікували в „Жіночій Долі“.

„Хворуємо й коли ще й досі не опинилися в Асфоделевих полях, то лиш тому, що „Господь не хоче смерті грішника, але щоб він покався“. Намагаємось, щоб прищипити відхід з цього, найліпшого з світів...“

У всій кореспонденції з того часу пробивається турбота про добро й розвиток української справи, долучається до цього й жаль, що не все йде так, як розуміли й прагнули діячі такі, як Королев, Чикаленко, що його Королев звав своїм духовим батьком, і інші сучасні їм патріоти. Сум навіває на нього нпр. такий факт, що надавно один з передових молодих діячів, відвідуючи дім письменника і побачивши загальновідомий портрет Євгена Чикаленка, щиро запитав: „Хте це?“

В одному з пізніших листів читаю: „Що менше чуємо в собі енергії, то більше приходимо до висновку, що вся наша попередня завзята праця в дійсності була лише донкіхотством, в якому сучасна, та мабуть і прийдешня генерація не бачитимуть жадного сенсу і потреби“.

Пособляло цим сумним висновкам почасти може й те, що письменник в останніх часах може й не без при-

Подружжя Королевих у своїй садибі в Мельніку

чини, відсунувся від громадського життя, що, як писав, „маємо стосунки зі світом тільки з поміччю листування“, а може й те, що часописи подають — звичайно більше негативних, як позитивних вісток з народного життя. А він хотів би цей нарід бачити іншим. „Мені бай-дуже, чи будуть Ваші лемквині справно підмітати хату та вживати доварювача, або справно купати дітей, коли вони не матимуть поняття про честь, про гідність, про елементарну шляхетність. Також байдуже мені, чи будуть Ваші хлопці вживати потасівки або кайніту і плекати ангорських крілків і лити тільки безалькоголеві „напої“, — коли вони й у сні не відчують в собі тіні, подиху лицарського духа їхніх пращів, коли їх починають тільки одною цнотою „ненависти і помсти“, що є сьогодні і для наших поетес єдиним двигуном і одним засобом любити й служити батьківщині. Земські блага дав дух, все потрібне матеріальне творить дух, щастя в житті приносить не газета, не залізняця, не мешти чи салямі, — лише дух“.

Від цього всього, що письменник помічає, „чорно стає на душі, життя стає безсенсовним“.

„Що ж ми не привикли жити для себе, тільки в службі можемо забувати на свої болісті душевні й фізичні, то насправді для нас найліпша, чого жагуче прагнемо, — це смерть“.

О, як хотілося замість писати листа, поїхати самій до своїх друзів, поговорити щиро, може... й посперечатися, а насамперед стиснути міцно ту працювану руку, що близько півстоліття щедро засівала здоровим зерном рідний переліг... Хотілося підбадьорити, додати охоти до дальшої народної праці. Та, власне, Королеву цього не було й треба. Сама його багата, звикла до культурної праці природа поборовала песимізм та зневіру.

Він далі, невтомно працював пером і пензлем, не зважаючи на дедалі слабше здоров'я, аж до останнього дня свого життя. Незабаром, після цитованого, дістаю листа, де письменник пише мені:

„...продовжую цього листа по довгій перерві. За цей час довелося зробити чимало „скстра“-праці і то дуже різноманітної:

1. Написав брошуру на чотири аркуші і зробив до неї ілюстрації. Це моя 115-та брошура.
2. Мусяв спішно зробити образ, бо прийшло замовлення. Нині ми існуємо з випадкового мистецького гонорару, то й працюємо, як поденщики.

3. Потепліло, і я кинувся робити ремонт біля хати. Завжди була мені найтяжчою працею — праця з вапном — мурництво. Але ж є ще одна, просто незносна — це оправа черепної стріхи і коли я влажаю на дах, ціла моя істота смутно співає відомий куплет:

„Тільки боюсь тої смерти,
Щоб на хаті не померти“.

Може я писав вже вам, цей раз моя праця на стрісі закінчилась вельми прикро: на самому закінченні, вломився у драбини шабелі і я добре потовкся. Тепер до всіх попередніх болісгей маю ще нову й прикру — в похребтині. На останку вістка, що: Нарешті я таки вибрався в Прагу, не мючи певности, чи не позакривали клінік. „Шо-правда, клініки ще відчинені та стався мені, як то кажуть туземці, malheur. Першого дня до мене не дійшла черга в амбуляторії, а другого дня мене отруїли в реставрації. Так і не довідався — та мабуть і не довідаюсь, — що мені є в середині“...

Це було в червні 1941 р. Здоров'я письменника, видно, не поправлялося, а навпаки, дедалі гіршало... Восени знову читаю:

„Ми працюємо повною парою, хоча мені зовсім тяжко дихати. Хотів був вже давно лягти в лічницю, та лікарі відтягають до 1-го листопада, мовляв, у них ще не топлять“. Та мабуть і в гарній хатці у Мельніку не було краще, в останньому своєму листі бо пише: „Ми мерзимо й хоруємо“...

Працює В. Королев у тому часі багато пензлем. Мабуть, у важких хвилинах він у малярстві знаходив розраду. „Слава Богу“, пише мені в одному з листів — що хоч можемо малювати. Малярство, це ніби відбиток молодости, все в ньому гарне і ті найгарніші тіні. Наталя теж нині взялася за забутий пензель.

Оця малярська праця в останньому році життя цієї надзвичайно роботячої людини дала нам дві серії цікавих листівок зі зразками жіночого одягу: перша серія — одяг жіноцтва Карпатської України, друга — 8 зразків зверхнього жіночого одягу Західної України. Мистець писав мені, що в нього є вже зовсім готова до видання й серія третя: жіночий одяг Великої України та Волині. Було б дуже побажане, щоб цю останню працю таки видати, найкраще, як і дві перші, в Чехах у Празі.

Жаль, що досі громадянство майже зовсім не обзнайомлене з малярськими творами В. Королева. В листі з 3/V 1941 згадав він, що вислав до Укр. Видавництва у Кракові „немало рукописів, оригінальних малюнків різних авторів, клішів і т. д.“ Вислав теж першу частину своїх спогадів. „На жаль, нічого нашого за ціл два роки не видано, крім... брошури про крілків“. А далі: „Нема дива, надто ми застарілі, немодерні“. Та все ж таки зараз же додає: „Кортить мене написати в цій зміні, якщо матиму сили, ще дальші два томи спогадів: 2-гий том „Зрив“ про часи відродження в році 1917—18 та том третій, „На вигнанні“, роки 1919—1941, а далі ще хочу перекласти одну чудову річ: записки одного лицаря з 16 століття, який пережив всі муки турецької неволі і дає деталі того, що переживали тисячі наших козаків, однак про це знаємо дуже мало, лише в загальних рисах, переважно з ліричних та кобзарських дум. Тому ця книжка, сама по собі незвичайно цікава, як лектура, буде цінним причинком до історії козацтва“.

На жаль вже ці всі, такі важні задуми не могли здійснитися... Через мої руки переслав він до видавництва львівського й жовківського пропозиції видання різних готових праць, але досі ніщо ще не появилос.

З радістю інформую мене теж мій шановний друг про праці своєї дружнини, письменниці Наталени, що була його найкращим другом. У листі з 13/9 1941 пише:

„Кожній знайомій жінці бажаю, щоб її чоловік хвалив її так, як я хвалю свою. Наталя закінчила нову книжку, що її уважаю за найліпшу з усього написаного нею. Є це перший десяток з циклу староукраїнських легенд, що вона надумала написати, після довгих студій відповідних своїх і чужих матеріалів. Перша збірка „Легенди староукраїнські“, з якої опубліковано дві в празькім „Пробоем“, сподобалися читачам і враз зголосилось аж три претенденти на видання. Має бути видання подарункове, з заставками й прикрасами, при цьому обіцяно дати бездоганну коректуру... Я радію, але трохи жалую: мені все в голові ідея жіночого видавництва і, на мою думку, була б це дуже добра книжка для 1-го числа того видавництва, що Ви, жіноцтво, ніяк не підхватите. Може хоч п. Малицька вкупі з Вами того докаже“.

Справу жіночого видавництва, зокрема відновлення часопису й цілого видавництва „Жіноча Доля“, нагадавав мені письменник раз-у-раз. Зараз у першому листуванні спитав мене: „Чому Ви не відновите часопису в Ген. Губернії?“

У другому листі знову вертається до цієї справи: „Чи Ви маєте на думці відновляти Ваші часописи? Чи не поставите таки жіночого видавництва, що ми до нього так довго тужимо?“

На вістку, що збираюся з Лемківщини вертатись „додому“, пише В. Королев: „Якби Ви знову ввзялись (Докінчення на 10-ій стор.)

(Докінчення з 5-ї стор.)

до видавництва часопису, — прошу пам'ятати, що ми все до Ваших послуг, дарма що рапідно дряхліємо, особливо я, так що нема мови про те, щоб я міг побачити рідні місця: лежатимуть мої кості біля Пшовки, яку ваші люди, не звертаючи уваги на значок над чеським „с“, що перемінює „с“ на „ш“, читатимуть „Псовка“. Та вже тоді буде мені те однаково.”

І хоч, як сам каже, сили Його в'януть (лист писаний приблизно за місяць перед смертю), хоч у хаті холод і важкі обставини матеріальні, ця людина великого серця думає ще й про інших. У цьому ж листі пише: „Одночасно повідомляю Вас і п. М., що я розпочав заходи перед урядом про дозвіл заложити харитативну організацію всеукраїнську під назвою: „Українське серце“, для помочі сиротам і старим. Пристають добрі люди, між якими мабуть не буде бракувати й Вас обох. Основна думка — помагати коштом фундації по заповітах.”

В останньому листі з д. 4/12 1941, хоч як змучений недугою й неприємними „справами матеріального порядку“, хоч чує, що „мабуть доведеться старі роки чи власне останні роки, прожити в тій муці“, почуває себе зобов'язаним вжити заходів щодо відновлення колишніх заслужених видавничих київських товариств, що в них була скупчена інтелектуальна наша еліта — „ЧАС“, „ДЕНЬ“ та інші. В. Королів був директором тих товариств, тому й зголошувались до нього люди в цих справах. І знову ж нагадує при цьому справу жіночого видавництва і радить у відповідний час пристати до спілки з його Видавництвами, доказуючи корисність цього.

Але було в цьому листі одне, що зробило на мене глибоке вражіння, хоч я не придавала йому покищо такої великої ваги, яку воно, в дійсності, мало: Він писав: „Я викінчую більшу літературну працю. Часами мені здається, що це буде моя остання річ. Навіть більше: часами мені здається, що може, й все життя прожив я для того, щоб написати цю річ, що матиме досить незвичний наголовок — „Зустрічі з моєю смертю“. Побачимо: якщо враз по цьому помру, то мої припущення справедливі”.

В кілька днів, викінчивши згадану працю, В. Королів поїхав з нею до Праги і, здавши її в руки редакції „Пробоем“, повернувся до Мельніку й на порозі свого дому помер...

Одинадцятого грудня, в тиждень по написанні цього пророчого листа, не стало Василя Королева, письменника, мистця, невтомного громадського робітника — і мого доброго, незабутнього друга. Моя довга відповідь на цього останнього листа вже не дійшла до його рук.

Його останній твір, під трохи зміненим заголовком „Згадка про мою смерть“, друкує тепер ред. „Пробоем“.